

NEDERLANDS TIJDSCHRIFT VOOR VELDBIOLOGIE
OPGERICHT DOOR E. HEIMANS, J. JASPERS Jr EN JAC. P. THIJSSE

De Geoorde fuut (*Podiceps caspicus*) als Nederlandse broedvogel

A. B. L. M. WITTGEN.

De steeds zeldzamer wordende verschijning van de Geoorde fuut als broedvogel in Nederland was de voornaamste aanleiding tot het schrijven van dit artikeltje. Tevens speelde hierbij de gedachte mee, dat het bepaald van nut zou kunnen zijn ook in bredere kring de aandacht te vestigen op de zwakke en uiterst kwetsbare positie waarin de Geoorde fuut vooral de laatste vijf jaren is komen te verkeren. De afbrokkeling van de populatie in Nederland is evenwel niet uitsluitend een symptoom van de laatste vijf jaren. De van de Geoorde fuut bekend zijnde regelmatig optredende sterke fluctuaties in de jaarlijkse totale populatie mogen wel-

licht een belemmering zijn geweest om de geleidelijke afbrokkeling van de populatie duidelijk aan het licht te brengen, dit neemt echter niet weg dat bij reconstructie van de jaarlijkse broedresultaten zich reeds in het begin van het laatste decennium een geleidelijke daling begon af te tekenen, welke eerst de aandacht kreeg toen dit proces zich sinds 1956 in versneld tempo voortzette. Deskundig ingrijpen en een afdoende bescherming van de laatste broedplaatsen zijn daarom beslist noodzakelijk wil men het prachtige Geoorde fuutje voor Nederland behouden.

Tot vóór 1918 was de Geoorde fuut als

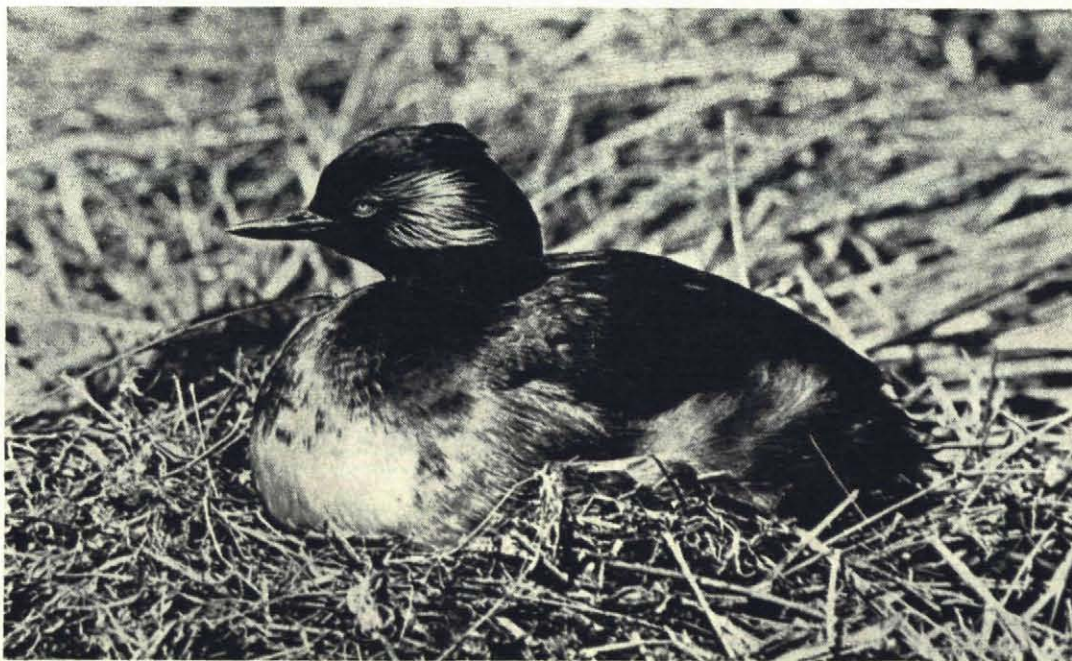

Fig. 1. Geoorde fuut, broedend; mei 1959, Het Goor, Esbeek NB.

broedvogel praktisch onbekend. Alleen Crommelin vermeldt voor 1866 een broedgeval voor Zuidholland, terwijl Kroller in 1888 een broedgeval in Noordbrabant constateerde.

In 1918 vond er een invasie in Nederland plaats. Verspreid over het land werden toen verscheidene paartjes gezien die met succes jongen groot brachten. Deze invasie kwam niet onverwacht, daar ze precies bleek te passen in het kader van de in die tijd juist geconstateerde uitbreiding van het broedareaal van de Geoorde fuut vanuit Oost-Europa in westelijke en noordwestelijke richting.

Deze verschuiving van het broedareaal — dus niet zo zeer een uitbreiding — was het gevolg van de geleidelijke uitdrijving van de geoorde-futenbroedplaatsen in Oost-Europa onder invloed van een klimaatverandering (Dr. O. Kalela, Prof. K. H. Voous). De expansie in westelijke

richting voltrok zich kennelijk sprongsgewijze gezien de t.o.v. Nederland vroege vestiging van de Geoorde fuut op de Britse eilanden en wel in Wales, waar de soort reeds in 1904 broedend werd aangetroffen. In 1911 volgen de Baltische landen, terwijl de kolonisatie van Ierland zich in 1915 voltrok. In 1918, zoals eerder vermeld, vestigde de Geoorde fuut zich in Nederland om dan in 1919 reeds als broedvogel in Zweden op te duiken.

Na 1918 volgde een verdere kolonisatie van Nederland en broedde de soort vrij spoedig reeds op vele plaatsen. Plaatsen waar de Geoorde fuut tot broeden kwam waren o.a. Ankeveen, Naardermeer, de Hatertse vennen, verschillende veenplassen in Drente, de Muy op Texel, Schellinkhout, Valkenswaard, Astense Peel en naar alle waarschijnlijkheid ook bij Winterswijk en Nieuwkoop. Al de bovengenoemde plaatsen bleken slechts tijdelijke

vestigingen te zijn en hadden voor de Nederlandse geoorde-futenpopulatie als zodanig dus weinig betekenis.

Belangrijker waren de terreinen bij Esbeek-Lage Mierde in Noordbrabant, het Leersumse Veld, de Laarder Wasmeren en het Grote Meer nabij Ossendrecht. Dit waren de terreinen waar zich de Nederlandse geoorde-futenpopulatie concentreerde. Op deze terreinen kwam de Geoorde fuut dan ook regelmatig tot kolonievorming welke tot soms indrukwekkende aantallen konden oplopen.

Opmerkelijk waren de bijzonder grote populaties op deze terreinen gedurende de jaren 1940-1945 en de eerste na-oorlogse jaren. Zo vermeldde Prof. G. J. van Oordt dat er in 1942 op de Laarder Wasmeren een zeer grote kolonie gevonden was. Te Ossendrecht zagen wij vooral na 1945 een bijzonder indrukwekkende toename. In 1947 werden liefst ongeveer 20 nesten gevonden. Ook de enorm hoge populatie in het prachtige natuurreservaat Het Goor en de Flaes van het landgoed „de Utrecht” onder Esbeek-Lage Mierde wees er op dat er zich in de Europese geoorde-futenpopulaties veranderingen voltrokken. Uitgaande van slechts 5 paar in 1940 liep het aantal paren zeer snel op tot ongeveer 15 in 1943 en 1945. In 1946 vinden wij bv. voor dit terrein in *Ardea* 38 de volgende gegevens: In totaal 15-20 paar. Op 9 mei wordt het eerste 4-legsel gevonden, op 9 juni 1 paar met 3 jongen en tevens een nest met 2 onbebroede eieren. Op 9 en 10 juni worden liefst 7 zwaar bebroede legsels (4×3 en 3×4 eieren) en 1 paar met 4 jongen, op 27 juni 7 paar met ieder 2 jongen aangetroffen. In 1947 zijn er zelfs 30 broedparen.

Naar de mogelijke oorzaken van deze onverwachte geweldige groei van de Nederlandse populatie kan nu nog slechts

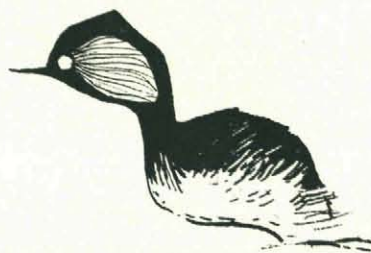

Fig. 2. Het karakteristieke „opschudden” van de Geoorde fuut.

gegist worden. Naast de verdergaande uitdroging van Oost-Europa (???) zou verder mogelijk gezocht moeten worden in de richting van de toenmalige oorlogshandelingen, welke elders in Europa plaats grepen en een toenemende verontrusting veroorzaakte ook in voor Geoorde futen geschikte broedterreinen, waardoor deze (tijdelijk?) verlaten werden. Doorredeneerd in dit verband is de voortgezette „hoogconjunctuur” in de eerste na-oorlogse jaren logisch te verklaren als een natuurlijk gevolg van het grotere aantal jongen dat tijdens de periode 1942-45 op onze broedterreinen werd groot gebracht en in de jaren 1946, 1947 enz. nog naar de „ouderlijke” broedplaatsen terug keerde. In de volgende jaren werd het natuurlijke evenwicht langzamerhand hersteld en werden de oude broedplaatsen in Duitsland en elders weer door de oorspronkelijke populatie bevolkt.

In de jaren 1942-1947 werden ook elders in Nederland buiten de vier belangrijkste terreinen Geoorde futen geobserveerd welke tot broeden kwamen, o.a. te Schellinkhout, en werden oude reeds lang verlaten broedterreinen plotseling weer bezet al was dit maar voor een enkel jaar, zoals dit bv. het geval was met de Astense Peel waar het laatste broedgeval in 1933 was geconstateerd (3 p.) en nu in 1945 4 nesten gevonden werden.

Sedert het begin van de vijftiger jaren is om deels onverklaarbare reden de totale Nederlandse populatie teruggelopen. Het Grote Meer te Ossendrecht gaf in de jaren 1952 en 1953 nog even een uitzonderlijke piek te zien in het aantal broedparen (beide jaren ongeveer 30 p. aanwezig). Mogelijk betrof het hier een van die merkwaardige fluctuaties welke bij de Geoorde fuut meer waargenomen zijn.

Zoals al eerder vermeld vond na 1955 de achteruitgang in een dergelijk versneld tempo plaats, dat men zich allerwege zorgen begon te maken over de toekomstige ontwikkeling van deze soort als broedvogel in Nederland. Prof. van Oordt, een van degenen die de invasie van 1918 van nabij konden meemaken, liet een waarschuwend geluid horen. Ook Prof. Dr. K. H. Voous pleitte in een lezing, in mei 1956 voor de Nederlandse Ornithologische Vereniging gehouden, betreffende „Urgentie en richting van de Vogelbescherming in Nederland uit zoögeografische overwegingen” voor het behoud van de sporadisch in Nederland broedende fuut. Gezien het uiterst kwetsbare biotoop was de bescherming van deze soort niet alleen wenselijk maar ook beslist noodzakelijk wilde men het voortbestaan van een redelijke populatie in Nederland verzekeren. Het verdwijnen van de soort uit Nederland zou zeer te betreuren zijn.

Dat dit gevaar niet denkbeeldig was bleek in de jaren 1956 en volgende. Na 1956

immers bleek op drie van de vier overgebleven geoorde-futenterreinen nog slechts sporadisch een paartje te broeden.

Op de Laarder Wasmeren broedde in 1956 reeds geen enkel paartje meer. Het allerlaatste geval werd in 1957 vastgesteld. In de navolgende jaren was er ook weinig doortrek meer. Zou het fuutje hier voor goed verdwenen zijn?

Het Leersumse Veld hield iets langer stand. In 1957 en 1958 broedden er nog 2 paartjes en in 1959 mogelijk nog 1 paar. Het rampjaar 1960 bracht ook hier het einde; geen enkel broedgeval. Over 1961 werden nog geen gegevens ontvangen, maar naar alle waarschijnlijkheid mogen wij hier ook niet meer op een gunstige wending hopen.

Na de prachtige resultaten op het Grote Meer in Ossendrecht in 1952 en 1953 bleek het ook met deze kolonie snel bergafwaarts te gaan. In 1960 en 1961 broedden ook hier geen Geoorde fuutjes meer. Een gunstige uitzondering op dit helaas sombere geheel maakte alleen nog het terrein onder Esbeek-Lage Mierde, dat een laatste bastion bleek te zijn van de Geoorde fuut in Nederland. En het is juist daarom dat wij ons voor de nabije toekomst ernstige zorgen maken.

In de jaren 1956 tot 1960 schommelde de broedvogelstand tussen 8-10 paar. In 1960 was de Geoorde fuut er als gevolg van de droogte geheel verdwenen, waaruit nogmaals blijkt hoe kwetsbaar deze vogel ook voor klimatologische omstandigheden is. Direct wil ik hier nog even op terugkomen. 1961 is tot grote verrassing gelukkig weer een „ouderwets” jaar geworden. Niet minder dan 13 paar brachten in de loop van het broedseizoen op deze heideplassen hun jongen groot terwijl tevens een overzomerend koppelje aanwezig was.

Fig. 3. Het „pluizen” van de zilverwitte buikzijde als baltsuiving.

Dit terrein blijkt dus het enige in Nederland te zijn waar in de laatste jaren nog van een kolonie sprake was. De sporadisch elders in het land geconstateerde broedgevallen betroffen meestal slechts één enkel paartje.

Zoals al eerder vermeld bleek 1960 een waar rampjaar te zijn geworden. Resultaten verkregen uit een onderzoek dat schrijver dezes instelde spreken duidelijke taal. In geheel Nederland broedde voor zo ver kon worden nagegaan ten hoogste 4 paartjes. Op het Naardermeer mogelijk 2 paar terwijl zeer waarschijnlijk voor het eerst 1 paar zijn jongen wist groot te brengen op Meyendel, het prachtige terrein van de Haagse Duinwaterleiding, waar door kunstmatige bevoeiing o.a. een zeer rijke vogelwereld is ontstaan welke de door Prof. Tinbergen aangegeven optimale broedvogelaantallen voor dergelijke terreinen zeer dicht benadert, zo niet reeds heeft overschreden. Ook bij Haarlem werd een broedgeval geconstateerd.

De hoop dat het broedgeval in Meyendel het begin zou zijn van een nieuwe vestiging werd helaas niet bewaarheid daar 1961 jammer genoeg geen reprise te zien gaf.

De oorzaak voor de minimale resultaten in 1960 moet gezocht worden in de uitdroging van de 4 geoorde-futenbroedterreinen in ons land. Vooral het uitvallen van de terreinen in Esbeek betekende de genadeslag daar deze kolonie als de grondslag gezien moet worden voor de verdere opbouw van de Nederlandse populatie.

Door de grote droogte van 1959, welke eerst in 1960 een duidelijke weerslag te zien gaf in de resultaten van het broedseizoen speciaal voor wat de watervogels in Nederland betreft, moesten ook alle bekende Nederlandse geoorde-futenterrei-

Fig. 4. *Gedeelte uit de balts.*

nen verstek laten gaan. Ook door andere watervogels moesten vele terreinen in het binnenland worden prijs gegeven. Het bleef een open vraag of deze verdreven vogels elders wel nog geschikte broedplaatsen vonden. Zeker waar het de vervanging betrof van karakteristieke terreinen, zoals dit bij de Geoorde fuut het geval was, welke door hun ligging, aard en natuurlijk milieu als broedplaats voor bepaalde vogels van bijzondere betekenis waren, is dit niet zonder moeilijkheden gegaan. De feiten hebben dit later overduidelijk bewezen.

Voor dergelijke veeleisende en daardoor sterk aan een bepaald biotoop gehechte vogels stond, toen zij door de droogte getroffen werden, geen andere weg open dan uit te wijken naar terreinen die wel aan de biotoop-eisen voldeden en voor onze Geoorde fuut klaarblijkelijk buiten onze landsgrenzen moeten hebben gelegen, gezien de minimale resultaten welke voor 1960 geboekt werden.

Het zou overigens interessant zijn te weten waar onze geoorde-futenpopulatie tijdens het broedseizoen precies is gebleven. Doortrek naar de ons omringende landen en dan met name naar Duitsland en Denemarken is wel waarschijnlijk, hetgeen dan zou moeten resulteren in een vermeerdering van het aantal broedparen in deze landen.

Ofschoon ook in Engeland de Geoorde

fuut op enkele plaatsen broedt, moet toch betwijfeld worden of onze Geoorde fuut na confrontatie met onze „verdroogde” broedplaatsen een noordwestelijke tot westelijke koers heeft gevolgd. Vermoedelijk heeft zich in Engeland in de loop der jaren een aparte populatie gevestigd, welke haar eigen trekwegen bezit en weinig of geen contact meer heeft met de Europese continentale populatie, zodat aanvulling vanuit het vaste land van Europa onwaarschijnlijk moet worden geacht. Het ligt daarom eerder voor de hand te veronderstellen, dat de Geoorde fuut haar trekroute in noordelijke tot noordoostelijke richting heeft doorgetrokken en zodoende in Denemarken resp. Duitsland terecht moet zijn gekomen. Bevestiging van deze mening kon nog niet verkregen worden. Een onderzoekje in deze is echter gaande.

Niet uitgesloten is nog de mogelijkheid dat de Geoorde fuut de zomer op de grote Nederlandse binnenwateren heeft doorgebracht of zelfs aan de Nederlandse zee kust. Een toename van het aantal

waarnemingen in deze periode zou hierop kunnen duiden.

Hoe dan ook, de resultaten van de laatste paar jaren hebben duidelijk uitgewezen dat de Geoorde fuut in Nederland sterk is achteruitgegaan. Als gevolg van klimatologische omstandigheden werd in 1960 een nieuw dieptepunt bereikt.

Alleen de prachtige vennen onder Esbeek-Lage Mierde in Noordbrabant hebben hun betekenis nog niet verloren. Maar juist het feit dat dit terrein het enige in Nederland is geworden vervult ons met zorg, temeer daar het de laatste jaren bedreigd gaat worden door de toenemende recreatie waardoor de zo noodzakelijke rust in dit natuurreservaat wel eens tot het verleden zou kunnen gaan behoren.

Een directe aanslag op het voortbestaan van dit terrein, dat behalve als laatste broedgebied van de Geoorde fuut voor de ornithologie verder nog van waarde is door het voorkomen van andere broedvogels zoals Fuut, Roerdomp, Wouwaap, Blauwborst, Tafeleend, Pijlstaart, Kuifeend, Slobeend, Zomertaling, Waterral,

Fig. 5.
De Kokmeeuw, een immer dreigend gevaar op de geoorde-futenbroedplaats.

Visdief, Zwarte stern en een grote kokmeeuwenkolonie, wordt gevormd door de aanleg van een secundaire verharde weg dwars door de natuurreservaten in het kader van het streekontwikkelingsplan in verband met de ontsluiting van dit gedeelte der Brabantse Kempen.

Een andere bedreiging voor dit terrein ligt in de natuurlijke omstandigheden van het gebied zelf. Als gevolg van de droogte van 1959-1960 zijn sommige gedeelten van het terrein begroeid geraakt waardoor mogelijk het optimale biotoop voor de Geoorde fuut verloren is gegaan. Of het noodzakelijk is deze begroeiing te verwijderen zal de tijd en een deskundig onderzoek aan het licht moeten brengen. Noodzakelijk voor het behoud van de Esbeekse geoorde-futenkolonie, na de uiterst minimale resultaten welke in 1960 geboekt moesten worden en die wel eens een versneld verdwijningsproces van de

Geoorde fuut uit geheel Nederland zouden kunnen inluiden, is de bevoeiing of de bemaling van het terrein door middel van een of meer windmolens. In dit verband is het de moeite waard op te merken, dat de weinige broedgevallen in het „verdroogde” 1960 alle in kunstmatig bevoeiide terreinen plaats vonden! De lage en daarbij nog uiterst variabele waterstand in de oude broedterreinen als gevolg van klimatologische omstandigheden vormen een te zwakke basis voor een gezonde en welgerichte beschermingspolitiek tot behoud van een redelijke populatie in Nederland.

Het is de hoogste tijd dat men zich in vogel- en natuurbeschermingskringen eens met deze problemen gaat bezighouden. Er dient aan deze afbrokkeling een einde gemaakt te worden nu, nu het nog juist niet te laat is.

De zonering in landschap en plantengroei van de duinen bij Oostvoorne

E. VAN DER MAAREL.

(Biologisch Station „Weevers' Duin”)

In 1959 had ik het voorrecht een kartering van de vegetatie van de duinen bij Oostvoorne te kunnen maken. De eigenaresse, de stichting „Het Zuid-Hollands Landschap”, wenste de beschikking te hebben over een vegetatiekaart die de basis moest vormen voor een beheersplan van het gebied. Zowel om theoretische als om praktische redenen is deze kaart behalve vegetatiekaart ook landschapskaart geworden; beter gezegd: een kartering van landschapseenheden vormde

het stramien van de uiteindelijke vegetatiekaart.

Het voornaamste theoretische uitgangspunt van deze werkwijze was de wens om de bestaande kloof tussen de floristisch-sociologische vegetatiekunde en de „formatiekunde”, de fysiognomisch-structurele vegetatiekunde, enigermate te helpen overbruggen. Elders is op deze wens uitvoeriger ingegaan (Doing Kraft 1957, Van der Maarel 1960, 1961). De praktische redenen waren tweërlei: enerzijds